

KULTURNO-ISTORIJSKO NASLEĐE KAO OSNOV ZA KREIRANJE KULTURNIH TEMATSKIH RUTA NA PETROVARADINSKOJ TVRĐAVI

Sonja Matić

Violeta Zubanov, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad

Dragica Tomka, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad

Sažetak

Veliki izazov za turističku ponudu u savremenom svetu je sve veća potreba za novim turističkim atrakcijama i proizvodima na destinacijama. Turistička privreda se prilagođava zahtevima savremenog turističkog tržišta, uvođenjem inovacija na već postojeće destinacije i aktivnosti. U cilju bolje turističke prezentacije i konzumiranja dobara kulturnog nasleđa, potrebno je podstaći razvoj turističkih kulturnih ruta koje bi bile primenjive u turističkoj praksi. U ovom slučaju, to se odnosi na mogućnost kreiranja kulturnih tematskih ruta koje bi imale akcenat na konkretnim istorijskim i kulturnim vrednostima na Petrovaradinskoj tvrđavi. Cilj ovog rada je bio da se, na bazi stavova eksperata i lokalnog stanovništva – posetilaca o vrednostima i potencijalima Tvrđave, utvrde ključne vrednosti, ali i mogućnosti da kulturno-istorijske vrednosti budu osnov za kreiranje kulturnih tematskih ruta. Do rezultata se došlo metodom anketiranja građana – posetilaca, kao i metodom intervju sa tri različite grupe ispitanika. U radu su prikazani stavovi ispitanika o potencijalima Tvrđave i njenim ključnim vrednostima, na osnovu kojih je dat predlog potencijalnih kulturnih tematskih ruta, kao i rezultati neposrednog istraživanja o mogućnostima kreiranja istih. Pored terenskog i bibliografskog istraživanja, primenjen je i metod analize sadržaja.

Ključne reči: turizam, kulturno-istorijsko nasleđe, kulturne tematske rute, kulturno-istorijske vrednosti Petrovaradinske tvrđave

CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE AS A BASIS FOR DEVELOPING CULTURAL THEMATIC ROUTES IN THE PETROVARADIN FORTRESS

Abstract

A major challenge for tourism in the modern world is an increasing need for new tourist attractions and products in destinations. The tourism industry adapts to the demands of modern tourism market, introducing innovations to existing destinations and activities. In order to improve the presentation of tourism and cultural heritage of consumption goods, it is necessary to encourage the development of cultural tourist routes that would be applicable in tourism practices. In this case, it refers to the ability to create thematic cultural routes that would have a focus on specific historical and cultural values in the Petrovaradin fortress. The aim of this study, based on the opinions of experts and local people – visitors about the values and potential of the Fortress, was to identify key values, and

the possibility that the cultural and historical values are the basis for the creation of thematic cultural routes. The result is obtained via method of interviewing people - visitors, as well as through interviews with three different groups of respondents. This paper presents the views of respondents about the potential of the Fortress and its core values, based on which potential cultural thematic routes are suggested, as well as the results of direct study of the possibilities of creating them. In addition to the field and bibliographic research, the method of content analysis was also applied.

Keywords: Tourism, Cultural and historical heritage, Cultural theme routes, Cultural and historical value of Petrovaradin Fortress

TIMS Acta (2015) 9, 15-24

Uvod

Kulturni turizam danas spada među vodeće trendove na turističkom tržištu, ali je istovremeno i jedan od najstarijih oblika turizma, još iz antičkog perioda (poseta svetilištima, razne manifestacije, itd.) preko srednjeg veka do modernog doba. Jednostavna definicija kulturnog turizma bi mogla da uključi sve one odnose i pojave koje nastaju iz aktivnosti kulture koje se dešavaju u nekom turističkom mestu ili prostoru (Tomka, 1999). U kulturnom turizmu je prisutna stalna potreba za uvođenjem novina, osmišljavaju se različite aktivnosti za turiste, pa se tako obezbeđuje njegov opstanak na turističkom tržištu. Svetska turistička organizacija definisala je kulturni turizam kao „putovanja motivisana kulturom poput studijskih, pozorišnih i kulturnih tura, putovanja na festivale i slična događanja, posete istorijskim lokalitetima i spomenicima, kako bi se proučavala priroda, umetnost, običaji, umetnost i kultura” (UNWTO, 2005). Kulturni turizam je za neke prostore samo veliki i značajan potencijal, dok je za druge nosilac njihovog turističkog, ekonomskog i/ili kulturnog razvoja. Ovaj oblik turizma omogućava da se mesta obogate kulturnim sadržajima za lokalno stanovništvo, ali i za posetioce, te da se na taj način omogući njihov razvoj (Đukić-Dojčinović, 2005). Kulturni turizam je istovremeno, u funkciji zaštite kulturnog nasleđa zemlje, jer se njegovom komercijalizacijom dolazi do preko potrebnih sredstava za ulaganje u kulturu, održavanje, obnovu i zaštitu materijalnih dobara. Ovaj oblik turizma donosi i nematerijalnu korist lokalnom stanovništvu koje takođe potvrđuje svoj identitet, specifičnost i realnije

procenjuje svoj položaj u odnosu na druge države, narode i konkurenciju. Kulturno nasleđe bi se moglo definisati kao skup svih materijalnih i nematerijalnih resursa koje je čovek vekovima stvarao. Jedna od definicija kulturnog nasleđa kaže da je kulturno nasleđe samo onaj deo koji se predaje sledećim pokolenjima i ostavlja trag i postojanost u vremenu (materijalna dobra, ideje, predstave, umetnička dela, naučna teorija, proizvodi arhitekture, tehnike), koji obično predstavljaju osnovu kulturnog nasleđa (Koković, 2004). Zbog potrebe očuvanja kulturnog nasleđa i njegove prezentacije, u oblasti kulture se ističe značaj kulturnih ruta, a tokom vremena se pokazalo da kulturni turizam koristi prostore koje pokrivaju kulturne rute i da ih veoma uspešno implementira u turističku ponudu. U tom kontekstu, kulturne rute se javljaju kao odlična veza ka uspostavljanju čvrstih odnosa i saradnje između kulture i turizma. Kulturne rute u turizmu pružaju osnovu za formiranje turističke ponude destinacija, a ujedno i ostvaruju potrebu za profilisanjem ponude, kao i za prezentacijom kulturnih vrednosti koje su uključene u rutu. Kulturne rute su značajne za kulturu i kulturno nasleđe određenih prostora - kroz prezentovanje kulturnog identiteta jednog naroda (ili barem njegov deo), ali one u velikoj meri doprinose i unapređenju turističkog proizvoda destinacija. One se baziraju na pojedinačnim kulturnim vrednostima određenog prostora koje su povezane u jednu celinu i koje predstavljaju kulturno-turistički potencijal koji se zasniva na njihovim kulturnim i istorijskim vrednostima. Podsticanjem aktiviranja vrednosti kulturnih ruta kroz turistička kretanja omogućava se stvaranje turističkih proizvoda - kulturnih turističkih ruta (<http://whc.unesco>).

org/archive/routes94.htm). Primarna funkcija kulturnih ruta je u vezi sa zaštitom kulturnih dobara i očuvanjem kulturnih vrednosti različitih prostora i naroda, kao i omogućavanjem razmene tih vrednosti među ljudima. Uloga kulturnih ruta je da prvenstveno sačuva opstanak određene zajednice i duh jednog vremena, a da pri tome ta zajednica ne stagnira. Analiziranjem različitih kulturnih ruta uočava se primena određene teme koja povezuje kulturne resurse u prostoru stvarajući određenu kulturnu rutu. U skladu sa ovom tendencijom moglo bi se uočiti da su kulturne rute ono što neki autori nazivaju *tematskim rutama*. Tematske rute su posebne rute zasnovane na nekoj interesantnoj temi, čiji je cilj da turista dobije bolji uvid u kulturu i istoriju destinacije koju poseti (http://en.wikipedia.org/wiki/Scenic_route#Theme_routes). U većini slučajeva, kulturne rute za temu imaju specifičnosti određenog prostora, pri čemu se uglavnom ističu kao najzastupljenije teme - vinske rute, rute baroka, multikulturne rute, rute industrijskog nasleđa, određenih ličnosti iz sveta književnosti, muzike i slično.

Prema Strategiji razvoja turizma Republike Srbije, kulturni turizam se vidi kao šansa za razvoj i tržišno pozicioniranje Srbije, koja će uz minimalna ulaganja doneti maksimalne efekte. Prema Marketing strategiji turizma Vojvodine iz 2009. godine, kao ključne turističke atrakcije Vojvodine prvo mesto zauzimaju kulturno-istorijske i arheološke vrednosti, kulturno-istorijski spomenici i kulturne i sportske manifestacije (Marketing strategija turizma Vojvodine, 2009.). Kao poseban segment kulturno-istorijskih spomenika, pojavljuju se tvrđave i dvorci kao zasebne turističke atrakcije. Tvrđave su jedinstveni kulturni resursi koji predstavljaju posebnu kulturno-istorijsku celinu u kojoj je moguće razvijati turizam. U Srbiji postoji blizu 40 tvrđava ili ostataka nekadašnjih utvrđenja, a jedna od najvećih u Evropi je Petrovaradinska tvrđava u Novom Sadu (<http://www.discoverserbia.org/sr/backa/ns>). Petrovaradinska tvrđava, izuzetno ostvarenje fortifikacijskog graditeljstva XVIII veka, pored značaja za vojnu, političku i kulturnu istoriju naroda ovog prostora, poseduje izuzetan arheološki, naučni, urbanističko-arhitektonski, stilsko-umetnički i ambijentalni značaj (http://www.kultura.vojvodina.gov.rs/Kult_bastina/kultur_bastina.htm). Danas je tvrđava istorijski kulturni i umetnički centar sa

velikim brojem ateljea novosadskih likovnih i primenjenih umetnika. Na tvrđavi su smešteni i Muzej grada Novog Sada, Istorijski arhiv grada Novog Sada, Akademija umetnosti, Astronomska opservatorija, nekoliko galerija, konjički i streličarski klub, hotel kao i mnogobrojni restorani, kafići i diskoteke. Na ovoj tvrđavi se održava i muzički festival EXIT, najveći festival u Jugoistočnoj Evropi. Petrovaradinska tvrđava je sredinom XX veka u potpunosti demilitarizovana, proglašena je istorijskim spomenikom, stavljena je pod zaštitu države i ustupljena na civilnu upotrebu. (http://www.visitnovisad.rs/petrovaradinska_tvrđava.html).

Petrovaradinska tvrđava predstavlja utvrđenje sa veoma naglašenom vojnom arhitekturom, koje je bogato kulturno-istorijskom baštinom i kulturnim resursima. Predlozi za kreiranje tematskih kulturnih ruta na Petrovaradinskoj tvrđavi proizlaze iz sledećih činjenica:

- Neafirmisani kulturni resursi.
- Specifičan kulturni identitet koji se bazira na raznovrsnom kulturno-istorijskom nasleđu.
- Očuvani kulturni prostor sa odličnom lokacijom.
- Prepoznate i afirmisane vrednosti za pojedine oblike korišćenja (festivali, gastronomija, omiljeno mesto za zabavu i druženje lokalnog stanovništva).
- Neiskorišćene vrednosti za obogaćenje programa putem kulturnih tematskih ruta.

Cilj ovog rada je, da se na bazi stavova eksperata i lokalnog stanovništva - posetilaca o vrednostima i potencijalima Tvrđave, utvrde ključne vrednosti, ali i mogućnosti da kulturno-istorijske vrednosti i nasleđe Petrovaradinske tvrđave (materijalno i nematerijalno) budu osnov za kreiranje kulturnih tematskih ruta.

Metod

U radu je korišćena metoda analize stavova dobijenih tehnikom polustrukturisanog intervjua. Uzorak istraživanja su činile tri grupe ispitanika koje su ispitivane tehnikom intervjua. Sproveden je usmeni intervju sa 3 grupe ispitanika:

1. Predstavnici kulturnih ustanova - Muzej grada Novog Sada i Istorijski arhiv grada Novog Sada (2 ispitanika),
2. Predstavnici turističke organizacije grada Novog Sada (1 ispitanik),
3. Predstavnici kompanije za konsalting u turizmu „Futurizam d.o.o” (1 ispitanik).

Ove tri grupe ispitanika odabrane su prvenstveno zbog različitih aspekata njihovog delovanja u turizmu. Sa jedne strane tu su predstavnici Muzeja grada i Istorijskog arhiva grada Novog Sada sa ispostavom na Petrovaradinskoj tvrđavi, koji se bave očuvanjem i prezentacijom kulture. Ove dve kulturne ustanove su ispitivane zbog svoje direktne saradnje sa Turističkom organizacijom grada Novog Sada i svakodnevne komunikacije u turizmu. Sa druge strane se nalazi predstavnik turističke organizacije koja se bavi celokupnom turističkom ponudom i turizmom na području grada, dok su na trećoj strani eksperti u oblasti turizma koji se bave stručnim savetovanjem za razne oblike turizma i turističke pojave. Ove tri različite grupe ispitanika su odabrane kako bi se iz sasvim drugačijih perspektiva saznala mišljenja i stavovi o konkretnim pitanjima. Kako je intervjuisanjem ovih ispitanika bilo potrebno dobiti detaljnije odgovore, pre svega o značajnosti, mogućnostima i organizovanju tematskih kulturnih tura na Tvrđavi, na osnovu njenog kulturno-istorijskog nasleđa, pitanja su bila otvorenog tipa, čime je omogućeno dobijanje detaljnijih odgovora.

Korišćena je i metoda statističke analize podataka dobijenih tehnikom anketnog ispitivanja. Upitnik je bio sačinjen od 11 pitanja kombinovanog tipa, sa otvorenim i zatvorenim pitanjima, a slučajni uzorak je činilo 100 ispitanika domaćih turista i posetilaca, koju su tokom septembra meseca 2011. godine posetili Tvrđavu. Ispitano je 53 žena i 47 muškaraca, starosti između 20 i 55 godina, sa različitim stepenom obrazovanja, uglavnom visokim. Anketiranjem ovih ispitanika bilo je potrebno dobiti konkretne odgovore, pre svega o njihovom mišljenju o glavnim atrakcijama, ali i nedostacima na Tvrđavi, kao i o ideji formiranja tematskih kulturnih ruta i korišćenju takvih usluga na ovoj destinaciji.

Rezultati

Stavovi predstavnika kulturnih ustanova

Stavovi predstavnika kulturnih ustanova Petrovaradinske tvrđave su potvrdili da ova destinacija predstavlja atraktivan turistički potencijal, pre svega zbog njenog arhitektonskog izgleda, kao i zbog sadržaja i objekata koji se na njoj nalaze, te da ima veliki potencijal za razvoj i kreiranje kulturnih tematskih ruta koji se bazira na kulturno-istorijskim vrednostima. Prema mišljenju oba ispitanika, kreiranje kulturnih tematskih ruta može biti značajno za razvoj kulturnog turizma grada Novog Sada, ali za kreiranje ruta postoje nedostaci kao što je neadekvatna infrastruktura i nepostojanje turističke signalizacije. Kao osnovni problem organizovanja i kreiranja kulturnih ruta na Petrovaradinskoj tvrđavi na lokalnom nivou, ispitanici ubrajaju nepostojanje Strategije razvoja kulturnog turizma grada koja bi mogla da usmerava kreiranje tematskih kulturnih ruta, kao i nedovoljno poznavanje koncepta kulturnih ruta kako bi se one uvele kao turistički proizvod. Prema mišljenju obe grupe ispitanika, glavni razlog za kreiranje kulturnih tematskih ruta na Tvrđavi treba da bude očuvanje i prezentacija kulturno-istorijskog nasleđa Tvrđave i Novog Sada, a rute bi doprinele unapređivanju kvaliteta usluga kulturnih objekata koji se nalaze u Tvrđavi. Takođe, obe grupe ispitanika su istakle stav kreiranje ovakvih ruta može doprineti i ulasku Petrovaradinske tvrđave na UNESCO-vu listu zaštićenih dobara.

Stavovi predstavnika turističke organizacije Novog Sada

Prema mišljenju predstavnika turističke organizacije Petrovaradinska tvrđava jeste atraktivan turistički potencijal, ali je potrebno još dosta ulaganja u sam prostor i objekte na Tvrđavi kako bi se dovela u adekvatno stanje za dalji razvoj turizma. Sa druge strane, na pitanje o nedostacima Tvrđave, ispitanik je naglasio lošu turističku ponudu sa naglaskom na nedostatak više turističkih sadržaja i kulturnih događaja pre i nakon Exit festival, koji se održava svake godine na Tvrđavi. Kao značajnu atrakciju, ispitanik je istakao sat na tornju, zbog zanimljivog mehanizma i prateće priče, kao i podzemne vojne hodnike, zbog mističnosti i upotrebe u prošlosti.

Kao osnovni problem kreiranja kulturnih tematskih ruta na lokalnom nivou, ovaj ispitanik je izdvojio nedovoljnu saradnju sektora turizma i sektora kulture na lokalnom nivou, kao i trenutni problem budžeta za adekvatno organizovanje i kreiranje ovakvih ruta. Ovakvi rezultati ukazuju na potrebu za poboljšanjem saradnje između dva pomenuta sektora, ali i uspostavljanje odgovarajućeg menadžmenta. Prema stavu predstavnika turističke organizacije, kreiranjem ruta se može aktivirati i oživeti turistička ponuda Tvrđave, kao i da bi se na taj način povećao broj posetilaca i probudilo veće interesovanje za kulturno nasleđe i turističke sadržaje koji se ovde nalaze. Kao zaključak, ispitanik je naveo da bi kreiranje kulturnih tematskih ruta uticalo i na rast kulturnog turizma grada Novog Sada.

Stavovi predstavnika kompanije za konsalting u turizmu Futurizam d.o.o

Kroz intervju sa predstavnikom kompanije za konsalting u turizmu - Futurizam d.o.o, zaključeno je da kulturne rute mogu biti značajne za indirektan doprinos očuvanju i revitalizaciji kulturno-istorijskih dobara Tvrđave i potom, da se pomoću njih može prezentovati kulturno-istorijsko nasleđe Tvrđave, unaprediti kulturni turizam grada i kulturno-turistička ponuda same Tvrđave. Kao glavni nedostatak turističke prezentacije Tvrđave, ispitanik je naveo lošu prezentaciju i nedostatak turističkih sadržaja i aktivnosti koje bi mogle da održavaju kulturni turizam na Tvrđavi (npr. razne kreativne

radionice, kulturni događaji, obilasci i sl.). Izdvojila se priča o važnom cilju mogućeg kreiranja kulturnih tematskih ruta na Tvrđavi, a to je povezivanje i jačanje lokalne turističke ponude, čime bi se stimulisala održivog ekonomskog rasta u Novom Sadu, kao gradu u kojem se nalazi Tvrđava. Kroz kreiranje ovakvog specifičnog proizvoda, turizam grada Novog Sada može da se dovede na znatno viši nivo, kao i da se uobičajeni obilazak Petrovaradinske tvrđave unapredi. Prema mišljenju ovog eksperta, zahvaljujući kulturnim tematskim rutama, mogu se revitalizovati i valorizovati određeni objekti i mesta na Tvrđavi, ali su za samu organizaciju ovakvih ruta potrebne edukacije stanovništva i zainteresovanih subjekata koji bi učestvovali u njihovom kreiranju i sprovođenju. Kao zaključak, ovaj ispitanik napominje važnost usklađivanja edukacije svih učesnika (radionica, seminara i sl.) sa najvišim standardima edukacije, kako bi što bolje mogli da doprinesu kvalitetu kulturnih tematskih ruta.

Stavovi i mišljenja domaćih turista i posetilaca Petrovaradinske tvrđave

Očekivani rezultati ovog anketiranja su bili da se utvrdi da Petrovaradinska tvrđava ima dovoljno specifičnih kulturno-istorijskih vrednosti na osnovu kojih bi mogle da se formiraju tematske kulturne rute koje bi mogle biti značajne za razvoj turizma grada. Neki od najznačajnijih odgovora iz ovog istraživanja prikazani su kroz sledeća pitanja:

Tabela 1. Učestalost pojavljivanja datih odgovora za ocenu atraktivnosti na Petrovaradinskoj tvrđavi

Ponuđeni odgovori	Učestalost
Podzemni hodnici	97
Restorani	0
Ambijent	89
Pogled	96
Manifestacije	15
Sat na tornju	99
Zidine	20
Opservatorija	4
Galerije i ateljei	10
Muzeji	56
Arhitektura	70
Istorija	98

Dobijeni podaci pokazuju da kao najpoznatija atraktivnost navedeni sat na tornju, istorija, podzemni vojni hodnici i pogled koji se pruža sa Petrovaradinske tvrđave na Novi Sad, što je u skladu sa očekivanom teorijskom osnovom utvrđenom u dosadašnjim istraživanjima kulturno-istorijskih potencijala destinacije (Garača, Jovanović & Trifković 2010). Ono što je takođe korespondentno sa dominantnim teorijskim stavovima jeste i učestalost odgovora po kome se ambijent i arhitektura Tvrđave izdvajaju kao bitni atraktivni resursi. Petrovaradinska tvrđava, poznata još kao i Gibraltar na Dunavu, je nastala u vreme austrijskih vladara Leopolda I, Josifa I, Karla IV, Marije Terezije i Josifa II. Tvrđava se nalazi na steni koja ima dominantan geografski i strateški položaj na ovim prostorima, te su se zbog toga za nju tokom vekova otimali mnogi narodi. Sredinom XVIII veka započela je i poslednja faza izgradnje objekata u kompleksu Tvrđave. U okviru Gornje tvrđave zidaju se glavne zgrade: Duga kasarna, Jednostavna kasarna, Topovnjača (Arsenal, kasnije nazvan Mamula), izgrađen je vodovod, a na bastionu Ludvig i kula sa velikim satom. Objekti izgrađeni u ovom periodu su najprepoznatljivije turističke atrakcije Tvrđave. Kula sa velikim satom na bastionu Ludvig, svakako je jedna od najpoznatijih turističkih atrakcija Tvrđave i Novog Sada. Ovaj barokni toranj je poznat po tome što na satu velika kazaljka pokazuje sate, a mala minute. Ovo je učinjeno kako bi ljudi, a pogotovo lađari mogli da vide sa velike udaljenosti koliko je sati. Sat pokreće originalni mehanizam koji se svakodnevno navija. Još jedna karakteristika ovog sata

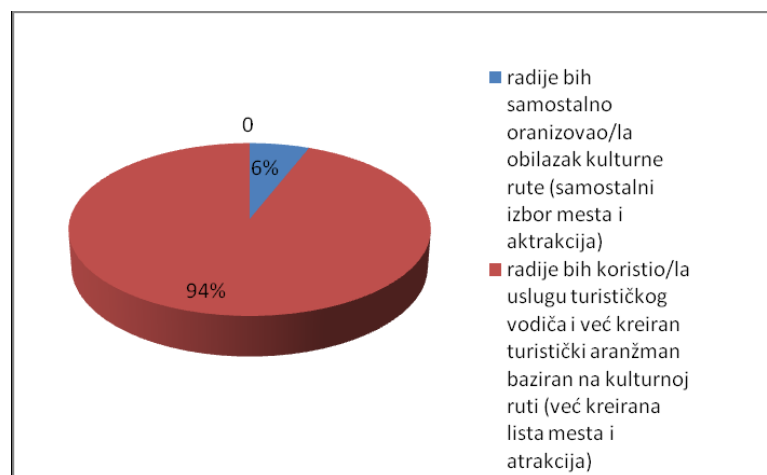
je i da po hladnom vremenu sat kasni, a po toplom žuri. Podzemlje Tvrđave - lagumi, galerije i hodnici su izgrađeni na četiri sprata. Ovaj jedinstveni sistem, dužine nešto više od 16 km imao je predviđene instalacije minskih polja, kao i određene prostorije za smeštaj vojske i oružja, kao i nizove puškarnica. Petrovaradinsku tvrđavu su kroz njenu istoriju posećivale brojne istorijske ličnosti. Od onih koji se svojom ulogom u istoriji ističu trebalo bi pomenuti austrijskog cara Franju Josifa, prvog jugoslovenskog kralja Aleksandara Karađorđevića, vođu Prvog srpskog ustanka Karađorđa Petrovića. Još jedan posetilac Petrovaradinske tvrđave, u periodu Prvog svetskog rata, je bio i Josip Broz Tito, ali je na tvrđavi on bio u zatvoru. Današnja tvrđava jedno je od najboljih ostvarenja evropske vojne arhitekture 18. veka. Veoma je dobro očuvana i važi za drugu po veličini tvrđavu u Evropi. Izuzetno uspešno odigravši svoju odbrambenu ulogu u prošlosti, Petrovaradinska tvrđava je danas kulturno-istorijski spomenik od prvorazrednog značaja i svojevrсна turistička atrakcija. Pored svega ovoga neizostavna je i šetnja Tvrđavom u toku koje se može uživati u čistom vazduhu, brojnim statuama raznih umetnika i nezaboravnom pogledu na Novi Sad, Dunav, Frušku goru, Panonsku niziju, odnosno na sve četiri strane sveta. (<http://www.turizamns.rs/petrovaradinska-tvr%C4%91ava>). Iz ovih odgovora ispitanika, kao i iz istorijskih činjenica o Petrovaradinskoj tvrđavi, može se potvrditi da su najatraktivniji resursi upravo kulturno-istorijske vrednosti samog prostora.

Tabela 2. Učestalost pojavljivanja datih odgovora vezano za nedostatke Petrovaradinske tvrđave

Ponuđeni odgovori	Učestalost
Manifestacije- mali broj manifestacija i kulturnih događanja pre i nakon Exit festivala	92
Loša turistička ponuda- nedostatak turističkih sadržaja i ponuda za posetu Tvrđave	97
Loša prezentacija- nepostojanje info pultova, vodičke službe, mape lokaliteta...	94
Loša signalizacija- nepostojanje info table, putokaza, oznake...	88
Loša infrastruktura- putevi, klupe, prodajna mesta...	12
Loše stanje reparacije i konzervacije Tvrđave	36

Prema učestalosti odgovora, kao najveći nedostatak ispitivani turisti navode lošu turističku ponudu i lošu turističku prezentaciju. Takođe se kao bitni nedostaci izdvajaju mali broj manifestacija i kulturnih dešavanja pre i nakon Exit festivala i problem loše signalizacije. Kako bi se Petrovaradinska tvrđava i u budućnosti prezentovala kao kvalitetan turistički i kulturni prostor, prvenstveno je potrebno ispuniti odgovarajuće kriterijume i načiniti neke promene, a to bi pre svega bila - adaptacija postojeće infrastrukture i izgradnja nove, kako bi se svim posetiocima Tvrđave omogućio bezbedan boravak i obilazak. Takođe, potrebna je revitalizacija kulturnih objekata tj. fasada i krovova, te postavljanje adekvatne zaštite - ograda, natpisa, bedema i zidova. Na Tvrđavi postoji više od 70

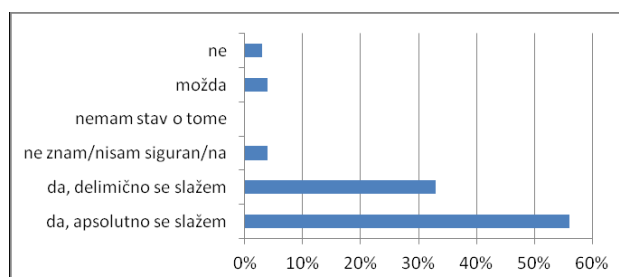
umetničkih ateljea, od kojih su neki vremenom prestali da se koriste usled vlage i ostalih problema, ili se pak koriste za privatne zabave koje ruše prvobitnu namenu samog objekta. Rešavanjem problema umetničkih galerija i ateljea i njihovom adaptacijom i otvaranjem u kulturne svrhe, Tvrđava bi dobila još prostora u kojem bi se mogle kreirati razne kreativne radionice i slično. Takođe, otvaranjem turističkog informativnog centra i informativnih pultova bi se pomoglo turistima da se informišu o turističkoj i kulturnoj ponudi Petrovaradinske tvrđave. Organizovanjem nedeljnih kulturnih dešavanja pre i nakon Exit festivala, povećao bi se broj turista (domaćih i stranih) i samim tim bi se izbegla gužva u strogom centru grada.

Grafikon 1. Učestalost pojavljivanja datih odgovora vezano za nedostatke Petrovaradinske tvrđave

94% od ukupnog uzorka ispitanika opredelilo bi se da obiđe kulturnu tematsku rutu sa turističkim vodičem, sa prethodno kreiranim mestima, tj. listom mesta i atrakcija koje čine kreiran aranžman - kulturnu rutu, dok se mali broj ispitanika izjasnio kako bi radije samostalno organizovali obilazak Tvrđave, sa sopstvenim izborom mesta i atrakcija. Ovaj rezultat potvrđuje da bi,

uz kreiranje i organizovanje kulturnih tematskih ruta, trebale da postoje i specijalizovane vodičke službe koje su specijalno obučene za tematsko vođenje po Tvrđavi. Ovo je važno zbog toga što tematske kulturne rute, zbog svog sadržaja, zahtevaju obučeno stručno lice, koje će na zanimljiv način i sklopljenu priču, predstaviti turistima temu i obilazak jedne ili više ruta na Tvrđavi.

Grafikon 2. Uticaj kulturnih tematskih ruta na turističku posećenost Novog Sada

Skoro svi ispitanici se potpuno ili delimično slažu sa činjenicom da bi se kreiranjem i organizovanjem kulturnih tematskih ruta doprinelo povećanju broja turista gradu Novom Sadu. Kulturne tematske rute mogle bi oživeti kulturno-turističku ponudu grada i Tvrđave, a turisti bi mogli da rezervišu jedan ovakav obilazak preko lokalnih turističkih agencija koje se bave receptivnim turizmom, preko turističkih organizacija ili na samoj Tvrđavi.

Diskusija

U novije doba, tvrđave su izgubile staru, odbrambenu ulogu, i dobile potpuno novu funkciju. Na osnovu istraživanja internet izvora i časopisa iz različitih oblasti o ovim dragocenim svedočanstvima, može se slobodno zaključiti da ona predstavljaju deo kulturnog nasleđa i u svetskoj ekspanziji kulturnog turizma - veoma posećene turističke atrakcije. Kroz inventarizaciju prostora i objekata koji se nalaze na Tvrđavi, da se zaključiti da, Petrovaradinska tvrđava, kao simbol grada Novog Sada, poseduje specifičan kulturni identitet koji je baziran na raznolikom kulturno-istorijskom nasleđu. To je moguća strateška prednost za razvoj kulturnog turizma bogatog raznovrsnim turističkim sadržajima kao što su Muzej grada Novog Sada, Istorijski arhiv grada Novog Sada, Akademija umetnosti, Astronomska opservatorija, nekoliko galerija, konjički i streličarski klub, hotel kao i mnogobrojni restorani, kafići i diskoteke. Rezultati realizovanog istraživanja ukazuju na to da su stavovi ispitanika jedinstveni - svi se slažu sa činjenicom da Petrovaradinska tvrđava ima veliki turistički potencijal i da se na osnovu kulturno-istorijskog nasleđa i vrednosti koje se nalaze na prostoru same Tvrđave, mogu kreirati kulturne tematske rute koje bi oživele turističku ponudu destinacije. Kako je u Strategiji razvoja turizma Srbije,

kao i u Marketing strategiji razvoja turizma Vojvodine, kulturni turizam naveden kao jedan od oblika turizma koji ima veliki potencijal za razvoj, ovaj rad nudi ideju za kreiranje jedinstvenih kulturnih ruta na Petrovaradinskoj tvrđavi koje bi obogatile ponudu Tvrđave i unapredile kulturni turizam u Novom Sadu. Organizacija i kreiranje kulturnih ruta je veoma složen proces koji zahteva dosta vremena, pažnje i učešće lokalne samouprave, turističkih i drugih organizacija kako bi se došlo do konkretnog turističkog proizvoda.

Kao osnov za kreiranje kulturnih tematskih ruta na Petrovaradinskoj tvrđavi može poslužiti njeno kulturno-istorijsko nasleđe, a pri kreiranju ruta, moraju se odrediti i konkretne teme ovog specifičnog turističkog proizvoda. Naime, svaka ruta treba da ima onu temu koja je karakteristična za određena mesta ili objekte na Tvrđavi. Na taj način, cilj je da turista koji poseti Petrovaradinsku tvrđavu, dobije bolji uvid u njenu istoriju, kulturu i značaj. Poželjno bi bilo da svaka ruta ima svoj naziv, slogan, cenu, opis dužine i atraktivnosti koje uključuje. Takođe, sve rute treba da imaju i svoj logo, a ovakav celovit pristup bi ukazao na to da se tematske kulturne rute percipiraju kao ozbiljan turistički proizvod.

Na Petrovaradinskoj tvrđavi moglo bi se kreirati više kulturnih tematskih ruta kao npr.:

„Petrovaradinska tvrđava na četiri strane sveta” - ruta koja oslikava položaj Tvrđave u odnosu na Novi Sad, Dunav, Panonsku niziju i Frušku goru, tj. na četiri strane sveta. Kako su u pitanju različite strane sveta, akcent rute je na prikazivanju svih prirodnih karakteristika i osnovnih podataka, kao i prikazivanju različitosti iz svih oblasti življenja. Takođe je veoma bitno da se ovde turistima predočava kako je izgledala izgradnja Tvrđave na ovom području.

„Umetnost Petrovaradinske tvrđave“ - ruta koja obuhvata kako klasično umetničko stvaralaštvo koje se može videti u ustanovama kulture na Tvrđavi, tako i narodno stvaralaštvo. Ova ruta uključuje posetu umetničkim ateljeima i galerijama, galeriji tapiserija, Muzej grada Novog Sada, kao i posetu Akademiji umetnosti.

„Tragovima istorije“ - ruta koja obuhvata sva mesta od istorijskog značaja i sa pričom na Tvrđavi. Ovom rutom obilaze se sve osmatračnice, bastioni, mostovi, tuneli i spomenici koji su vezani za posebne istorijske priče i legende.

„Misterija podzemnih hodnika“ - ruta koja obuhvata šetnju kroz podzemne hodnike - lavirinte u Podzemlju Petrovaradinske tvrđave. Ovo je ujedno i glavna tematska ruta Tvrđave.

„Grad na steni čvrst kao vera“ (po legendi, ime Petrovaradin je dobijeno iz više reči - „petra“ što na latinskom jeziku znači stena, „var“ što na mađarskom jeziku znači grad i „din“ što na turskom znači vera) je posebna ruta koja obuhvata sve rute tj. koja nudi obilazak cele tvrđave.

Bilo bi za očekivati da inicijator i organizator osmišljenih kulturnih tematskih ruta bude nadležna ustanova kulture, u ovom slučaju Muzej grada Novog Sada, ili pak, Turistička organizacija grada Novog Sada. U sklopu uobičajenih tura razgledanja grada, Turistička organizacija bi ovim putem, svojim posetiocima nudila i ovaj specifičan turistički proizvod. Turistima bi bilo omogućeno da odaberu temu koja im je najinteresantnija, i kroz tu kulturnu tematsku rutu upoznaju Petrovaradinsku tvrđavu ili bar jedan njen deo. Da bi rute funkcionisale, bilo bi neophodno ispuniti sledeće uslove (korake):

- Ruta mora biti utemeljena na istraživanjima tržišta koja identifikuju ciljna tržišta i njene potrebe - to je neophodno uraditi kako bi se razumeli trendovi i promene na tržištima. U skladu sa tim, veoma je važno uraditi analizu tržišta, kako grada Novog Sada, tako i Petrovaradinske tvrđave (analiza situacije, istraživanje turista, lokalnog stanovništva i menadžera kulturnih tačaka, analiza privrednog sektora, istraživanje Interneta o turističkoj i kulturnoj ponudi Petrovaradinske tvrđave...)

- Odrediti broj ponuđača usluga na ruti, koji je kritičan za uspeh rute s obzirom na činjenicu da su upravo oni ti koji stvaraju doživljaj posetiocima. Važno je da miks proizvoda bude raznovrstan i da svi sektori budu podjednako zastupljeni, jer posetioci očekuju raznovrsnost doživljaja.
- Treba uspostaviti jasan identitet brenda rute i zatim je promovisati u skladu sa identifikovanim ciljnim grupama. Marketiranje ruta se postiže kreiranjem itinerera kulturne tematske rute, određivanjem cene, mesta prodaje i promocije, kao i tima edukovanih i stručnih ljudi i vidljivosti (fizičkog dokaza postojanja rute).
- Tačno definisati vrstu uprave i operativnu strukturu (prodajna mesta, institucije, specijalno obučeni turistički vodiči, itd.)
- Stalno ulaganje u rute.

Petrovaradinska tvrđava poseduje veliki broj kulturno-istorijskih vrednosti i sadržaja na osnovu kojih postoji značajan potencijal kreiranja tematskih kulturnih ruta koje mogu biti važne za dalji razvoj kulturnog turizma. Rezultati istraživanja u ovom radu omogućavaju uvid u stavove eksperata iz oblasti turizma i kulture, ali i domaćih turista i posetilaca, kojima je veoma stalo do bolje prezentacije ovog bogatog kulturno-istorijskog nasleđa na tržištu turizma. Takođe, ideje za predložene rute mogu biti vrlo lako i bez previše troškova aplikovane u svakodnevnu turističku praksu Turističke Organizacije Novog Sada.

Zaključak

Kulturne turističke rute predstavljaju novinu u turističkoj ponudi Vojvodine, što je prednost i dobra polazna osnova za njihovo dalje unapređivanje. U cilju bolje turističke prezentacije i konzumiranja dobara kulturnog nasleđa Novog Sada, tj. Petrovaradinske tvrđave, trebalo bi podstaći razvoj novih tematskih kulturnih ruta. Na osnovu kulturno-istorijskog nasleđa Petrovaradinske tvrđave, mogle bi se kreirati tematske kulturne rute, koje bi oživele i unapredile turističku ponudu Petrovaradinske tvrđave i samog grada Novog Sada.

Kreiranje tematskih kulturnih ruta se može realizovati u saradnji sa Pokrajinskim sekretarijatom za privredu, kao i sa Ministarstvom ekonomije i regionalnog razvoja, koji svake godine objavljuju konkurse za projekte u sektoru turizma i dodeljuju bespovratna sredstva namenjena razvoju turizma na državnom ili lokalnom nivou. Nosilac projekta mogu biti razna privredna društva, ili sama Turistička organizacija grada Novog Sada, sa gradskom opštinom, kao partnerom. Uvažavajući činjenicu da jedan ovakav projekat zahteva dosta vremena i određenu količinu novčanih sredstava, glavnu prepreku bi mogao da predstavlja upravo budžet koji se traži za potrebe projekta, s obzirom na unapred određene iznose koje dodeljuju ministarstva i sekretarijati. Često se dešava da od traženog iznosa, ministarstva ili sekretarijati dodele samo jedan deo finansijskih sredstava potrebnih za realizaciju, te se u tom slučaju mora pristupiti traženju sponzora koji bi donirao određeni deo sredstava u korist projekta.

Kreiranjem tematskih kulturnih ruta na Petrovaradinskoj tvrđavi, dobrim menadžmentom, upravljanjem i promocijom, Tvrđava bi mogla da se nađe na mapi kulturnih ruta Evrope.

- Koković, D. (2004). *Pukotine kulture*. Novi Sad: Prometej.
- Ministarstvo trgovine, turizma i usluga. (2006). *Strategija turizma Republike Srbije*. Beograd: Ekonomski fakultet u Beogradu. Preuzeto 23. septembra 2011, sa <http://www.dgt.uns.ac.rs/download/ektur04v.pdf> (str. 144-145)
- Petrovaradinska tvrđava. Preuzeto 14. septembra 2011, sa http://www.visitnovisad.rs/petrovaradinska_tvrđava.html
- Petrovaradinska tvrđava. Preuzeto 9. oktobra 2011, sa <http://www.turizamns.rs/petrovaradinska-tvr%C4%91ava>
- Republika Srbija, Autonomna Pokrajina Vojvodina. Izvršno veće, Sekretarijat za privredu. (2009). *Marketing strategija turizma Vojvodine*, istraživačko-razvojni projekat. Preuzeto 19. novembra 2011, sa http://www.spriv.vojvodina.gov.rs/spriv_files_for_download/MSTV-revizija.pdf (str. 64-67)
- Scenic route. Preuzeto 7. septembra 2011, sa http://en.wikipedia.org/wiki/Scenic_route#Theme_routes
- Tomka, D. (1999). Kulturni turizam danas – ili gde je mesto kulturnog turizma Jugoslavije u svetu, (Cultural tourism today – or where is a place for cultural tourism of Yugoslavia in the world). *Časopis Turizam*, 3. Novi Sad:PMF, Institut za geografiju
- United Nations Educational, cultural and scientific organization. (1994). Routes as part of our cultural heritage. Report on the meeting of experts. Preuzeto 21. oktobra 2011, sa <http://whc.unesco.org/archive/routes94.htm>
- www.unwto.org/regional7europe/PDF/SPEECHES/2005/Luxembourg%20_January%202005.pdf
- Zaštita kulturne baštine u AP Vojvodini. Tvrđave i dvorci. Preuzeto 5. maja 2014, sa http://www.kultura.vojvodina.gov.rs/Kult_bastina/kultur_bastina.htm

Datum prijave rada: 01.07.2014.

Datum prihvatanja rada: 18.11.2014.

LITERATURA

- Bačka. Novi Sad. Preuzeto oktobar 2011., sa <http://www.discoverserbia.org/sr/backa/ns>
- Cultural tourism or tourism and culture. (2007). Preuzeto 16. decembra 2011, sa http://www.culture-routes.lu/php/fo_index.php?lng=en&dest=bd_pa_det&id=00000093
- Đukić- Dojčinović, V. (2005). *KULTURNI TURIZAM - menadžment i razvojne strategije*. Beograd: Clio.
- Garača, V., Jovanović, G., & Trifković, A. (2010). *Planiranje i turističko uređenje prostora: slučaj Petrovaradinske tvrđave*. Novi Sad. Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo. Preuzeto oktobar, 2011. sa <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0350-7599/2012/0350-75991203105G.pdf> (str. 105-108)
- ICOMOS. (2005). 5th Draft of the ICOMOS chapter on cultural routes. Preuzeto 11. oktobra 2011, sa <http://www.international.icomos.org/xian2005/culturalroutes-draft.pdf> (pp. 2-6)

Kontakt

Sonja Matić

E-mail: sonjica87@hotmail.com

Violeta Zubanov, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, Radnička 30a

E-mail: violeta.zubanov@tims.edu.rs

Dragica Tomka, Fakultet za sport i turizam, Novi Sad, Radnička 30a

E-mail: dragica.tomka@tims.edu.rs